

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА СУДДЮ, НАРОДНОГО ЗАСІДАТЕЛЯ ЧИ ПРИСЯЖНОГО

Tagiev S. R. Comparative analysis of criminal responsibility for attack at judge, people's assessors and jurors.

The analysis of the criminal codes of foreign countries, providing criminal responsibility for attacks on persons who realize justice, including judges, people's assessors and jurors is useful for public review of foreign legislation, and for its possible incorporation into national law. Bringing Ukrainian legislation to European standards under the provisions established within the Council of Europe and the European Union for European criminal law is a necessary condition for large-scale reforms in Ukraine, including in the area of criminal justice. Responsibility for the attack on the judge, people's assessor, juror provided for in legislation of many countries in the world, although the approaches to the settlement of criminal protection of this category of people is quite diverse. Unquestionably, only by means of legal protection of persons carrying out justice, the issue of judicial independence wasn't resolved. It is unable to create a reliable shield of justice only using sanctions. However, increasing the efficiency and safety of judges, people's assessors and jurors through their criminal legal protection is an important element of deterrence from criminal attacks. Criminal legal protection of judge, assessor or juror is an important aspect of independence of the person who administers justice, and therefore is of great importance for the efficiency of the entire judiciary as a whole, enables the realities of life to create a democratic judiciary.

Key words: criminal liability, judge, assessor, juror, foreign legislation.

**Татієв Садик
Радзасвич**

голова Апеляційного
суду Чернігівської
області кандидат
юридичних наук
заслужений юрист
України

Певно, не знайдеться вченого-криміналіста, який заперечуватиме те, що українське кримінальне законодавство має бути приведено відповідно до європейського кримінального законодавства. Ця теза тісно пов'язана з виконанням зобов'язань, узятих на себе Україною перед ЄС відповідно до Угоди про Партнерство і Співробітництво між Європейськими Співтовариствами й Україною [1]. З цього приводу слушною є думка М. Хавронюка про те, що яка б політична ситуація в Україні не складалася, їй не можна відмовлятися від своїх євроінтеграційних перспектив [2, с. 62].

Таким чином, приведення українського законодавства відповідно до європейських стандартів на під-

ставі положень, створених у межах Ради Європи та Європейського Союзу для загальноєвропейського кримінального законодавства, є об'єктивно необхідною умовою для проведення в Україні широкомасштабних реформ, зокрема й у сфері кримінального судочинства.

Метою нашої статті є аналіз кримінальних кодексів зарубіжних країн, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на осіб, які здійснюють правосуддя, зокрема суддів, народних засідателів і присяжних. Водночас звернення до зарубіжного досвіду під час дослідження проблем права є корисним як для загального ознайомлення із зарубіжним законодавством, так і для можливого його врахування в національному праві.

Теоретичним підґрунтям для написання цієї статті стали праці таких вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального права, як Р. Абазалієв, Ю. Александров, П. Андрушко, М. Бажанов, О. Бандурка, В. Борисов, Ю. Баулін, Я. Брайнін, І. Вартилицька, А. Галахова, В. Глистін, М. Голоднюк, В. Голина, Н. Гуророва, І. Давидович, О. Дудоров, О. Ігнатов, Н. Квасневська, О. Кваша, М. Колос, Л. Кругликов, М. Коржанський, В. Кудрявцев, В. Кузнецов, С. Лихова, О. Мандро, М. Мельник, В. Мисливий, А. Музика, І. Мішук, В. Навроцький, В. Осадчий, М. Панов, І. Плужнік, А. Савченко, Ш. Рашковська, В. Сташис, Є. Стрельцов, С. Тарарухін, В. Тацій, В. Тютюгін, П. Фріс, М. Хавронюк, М. Шаргородський, Т. Шимко, С. Яценко та інші.

Відповідальність за посягання на суддю, народного засідателя, при-

сяжного передбачається в законодавстві багатьох держав світу, хоча підходи до врегулювання питань кримінально-правової охорони такої категорії осіб досить різноманітні. Безперечно, лише за допомогою кримінально-правового захисту осіб, що здійснюють правосуддя, проблему незалежності судової влади не вирішити. Неможливо створити надійний щит для діяльності органів правосуддя лише суворими санкціями. Однак підвищення ефективності і безпеки діяльності суддів, народних засідателів та присяжних за допомогою їх кримінально-правового захисту є одним із важливих елементів стримування від злочинних посягань.

Кримінально-правова охорона судді, народного засідателя чи присяжного є важливим аспектом незалежності особи, що здійснює правосуддя, а тому має велике значення для ефективності всієї судової влади в цілому, дає можливість з урахуванням реалій життя створити демократичну судову владу. Відповідно до назви запропонованої нами статті вважаємо, що аналіз законодавства зарубіжних країн варто почати з найближчих «країн-сусідів» – Російської Федерації, Республіки Білорусь та деяких країн Європи.

Цікавою з позиції дослідження проблеми є позиція російських учених, які вважають, що суд, який не володіє незалежністю, перестає бути органом правосуддя, оскільки змушений приймати рішення, що ґрунтуються не на доказах і правильному застосування закону, а на тих вимогах, які пред'являють організації та особи, що здійснюють тиск на суддів [3, с. 718].

Тому в КК Російської Федерації 1996 р. у главі 31 «Злочини проти правосуддя» встановлено кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з посяганням на життя суб'єктів судочинства, і передбачається вона лише у двох кримінально-правових нормах: посягання на життя особи, що здійснює правосуддя чи попереднє розслідування (ст. 295 КК РФ), та погроза або насильницькі дії у зв'язку зі здійсненням правосуддя чи провадженням попереднього розслідування (ст. 296 КК РФ).

Отже, КК Російської Федерації передбачає відповідальність за посягання на суддю, присяжного засідателя чи іншої особи, яка бере участь у здійсненні правосуддя, поряд із посяганням на інших суб'єктів кримінального судочинства (прокурора, слідчого, особи, що проводить дізнання, захисника, експерта, судового пристава, а також їх близьких) у зв'язку з розглядом справ чи матеріалів у суді, провадженням досудового слідства чи виконанням вироку, рішення суду чи іншого судового акта, здійснене з метою протидії законній діяльності вказаних осіб або через помсту за таку діяльність.

Відповідальність за вчинення посягання на життя особи, що здійснює правосуддя чи попереднє розслідування, настає, коли такі дії спрямовано на життя осіб, перерахованих у диспозиції цієї статті, – суддів, присяжних засідателів, інших осіб, що беруть участь у здійсненні правосуддя [4, ст. 295]. Таким чином, російський законодавець розширив кількість потерпілих осіб від укаzanого злочину – крім судді, присяжного за-

сідателя це можуть бути також прокурор, слідчий, особа, що проводить дізнання, захисник, експерт, спеціаліст, судовий пристав, судовий виконавець, а також їх близькі.

Що стосується близьких, слід звернути увагу на ч. 1 ст. 296 КК РФ, де потерпілими особами визнаються суддя, присяжний засідатель чи інші особи, що беруть участь у здійсненні правосуддя, а також їх близькі. На підставі вищевикладеного робимо висновки, що законодавець Російської Федерації об'єднав коло потерпілих осіб, за посягання на життя яких у зв'язку з вищевказаною діяльністю настає кримінальна відповідальність.

Умовами настання кримінальної відповідальності за вчинення обох злочинів КК РФ, як зазначають російські вчені, визначає зв'язок посягання з розглядом справи і матеріалів у суді або з виконанням вироку, рішення, іншого судового акта. Такий зв'язок, на їх думку, має місце, коли приводом для злочину стала участь судді та інших осіб у розгляді справи та інших вищевказаних діях. А тому не має значення, де й коли було здійснено посягання: у службовому приміщенні, на вулиці, вдома тощо, а також до, під час чи після здійсненням потерпілим відповідних службових дій [3, с. 719].

З цього приводу цікавою є позиція Р. Абазалієва, який вважає, що об'єднання різних за юридичною природою злочинів в один розділ проти правосуддя свідчить про наявність підходу, започаткованого законодавцем Російської Федерації, за якого домінуюча роль у процесі кримінально-правового оцінювання діяння з точки зору доцільності його

криміналізації надається державі та верховенству закону над правом [5, с. 29-32].

За кримінальним законодавством Республіки Білорусь, кримінально караними є діяння, передбачені ст. 388 «Насильство відносно судді чи народного засідателя», ст. 389 «Погроза або насильство відносно судді чи народного засідателя» та ст. 391 «Образа судді чи народного засідателя» [6]. Отже, законодавець порівняно з КК РФ значно звужує коло потерпілих від вказаних злочинів і визначає такими особами лише суддю чи народного засідателя у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя, а не всіх учасників судового розгляду [7, с. 141].

Однак у двох нормах – ст.ст. 388 та 389 КК Республіки Білорусь – потерпілими поряд із вказаними вище особами законодавець визнає і близьких судді чи народному засідателю осіб. Кримінальна відповідальність, за КК Республіки Білорусь, настає також за погрозу знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя або їх близьких; загрозу поширення наклепницьких або розголошення інших відомостей, які особи бажають зберегти в їх таємниці, здійснену у зв'язку зі здійсненням суддею або народним засідателем правосуддя [5, ст. 389].

Крім того відповідальність у ст. 391 КК Республіки Білорусь передбачається за образу судді чи народного засідателя у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя. Отже, порівнюючи норми КК Республіки Білорусь з відповідними нормами КК Російської Федерації, О. Мандро дійшла

висновку, що в Білорусі захист осіб, які здійснюють судочинство, є більш розгалуженим [8, с.108]. Цей висновок впливає з того, що крім посягання на життя особи та погрози або вчинення насильницьких дій у зв'язку зі здійсненням особами правосуддя чи провадженням попереднього розслідування (КК РФ), КК Республіки Білорусь визнає злочином проти правосуддя примусові дії до зміни характеру діяльності суду, помсту за здійснення правосуддя відповідними особами (ст. 388), погрозу знищення або пошкодження майна потерпілих, загрозу поширення наклепницьких або розголошення інших відомостей, які особи бажають зберегти в таємниці (ст. 389), а також образу вказаних осіб у зв'язку зі здійсненням ними правосуддя (ст. 391) [6, ст. 388].

Разом із тим О. Мандро вважає, що не можна вважати меншу кількість потерпілих, що передбачено у КК Республіки Білорусь, недоліком аналізованого кримінального законодавства. Обмеження кола потерпілих у цьому нормативно-правовому акті є цілком виправданим, адже ті особи, які поряд із суддею, присяжним засідателем, іншими особами, що беруть участь у здійсненні правосуддя, визнані потерпілими в кримінальному законодавстві Російської Федерації (прокурор, слідчий, особа, що проводить дзнання, захисник, експерт, спеціаліст, судовий пристав, судовий виконавець, а також їх близькі), є такими, що здійснюють правосуддя опосередковано і прямого відношення до злочинів проти правосуддя, в яких вони можуть визнаватися потерпілими, не мають [8, с. 109-110].

Аналізуючи КК Республіки Казахстан та Азербайджанської Республіки, звертаємо увагу, що посягання на життя судді, прокурора, слідчого, особи, що провадить дізнання, захисника, експерта, судового пристава, судового виконавця, а також їх близьких у зв'язку з розглядом справ або матеріалів у суді, провадженням попереднього розслідування або виконання вироку, рішення суду або іншого судового акта, здійснене з метою перешкоджання законній діяльності вказаних осіб або з помсти за таку діяльність, визнається злочинами проти правосуддя [9, ст. 340; 10, ст. 287]. Аналогічні норми про посягання на життя особи, що здійснює правосуддя чи попереднє розслідування, містяться також у законодавстві Республіки Киргизстан і Республіки Таджикистан.

Слід зазначити, що на відміну від законодавства України, Російської Федерації та інших пострадянських держав європейське законодавство, розглядаючи злочини проти правосуддя, не встановлює кримінальної відповідальності осіб, які здійснюють правосуддя, а передбачає відповідальність за злочинні посягання тих осіб, які протидіють здійсненню правосуддя. Мова йде про дії, так би мовити, ззовні, які посягають на носіїв судової влади та осіб, що сприяють здійсненню правосуддя в царині судочинства.

У державах континентальної правової сім'ї, як зазначає у своїй праці М. Хавронюк, система законодавства включає, як правило, конституції, закони, підзаконні акти, а також міжнародні правові акти, щодо яких у від-

повідному порядку висловлено згоду на рівні держави на їх обов'язковість. Такі ж акти включає і система кримінального законодавства, за тим винятком, що в більшості держав його джерелами не визнаються підзаконні акти, а також міжнародні правові акти, згода на обов'язковість яких хоча і висловлена від імені держави, але не вищим законодавчим органом) [11, с. 33-34].

На відміну від зазначеного в Україні окремі міжнародні договори затверджуються указами Президента чи постановами Уряду. Крім того, як правило, усі положення щодо кримінальної відповідальності і покарання містяться у КК відповідних держав, що є ознакою монізму кримінального законодавства. Але для більшості держав континентальної правової сім'ї (крім названих вище Росії, Латвії, Білорусі, Литви, Молдови та України, а також Туреччини, Іспанії і Норвегії) характерним є дуалізм кримінального законодавства, тобто процес декодифікації кримінально-правових норм, коли вони переміщуються із кримінальних кодексів до інших законів [11, с. 65].

Але не так просто, як вважають російські вчені, дослідити порядок настання кримінальної відповідальності за посягання на суддю, народного засідателя чи присяжного у країнах, де кримінальна відповідальність регулюється законодавством, прийнятим у минулому чи позаминулому столітті, зокрема в таких країнах, як Англія; Франція; Федеративна Республіка Німеччини та ін. [12, с. 143-160].

На думку вітчизняних вчених у галузі кримінального права, у пе-

реважній більшості КК зарубіжних країн злочинні діяння проти життя і здоров'я особи та поєднані з небезпекою для життя і здоров'я зазвичай групуються у двох чи трьох окремих розділах [13, с. 255-256].

Так, в Англії виділяється такий злочин, як убивство канцлера, головного казначея (скарбника) чи королівського судді при виконання ними службових обов'язків. Такий злочин відноситься до державних злочинів поряд із такими, як зрада, підбурювання до заколоту, шпигунство, проте разом із ними виділяється в самостійну категорію під назвою або «злочини проти безпеки держави», або «злочини проти корони і уряду».

У Франції відповідальність за державні злочини регламентовано книгою IV «Злочини і проступки проти нації, держави і суспільного спокою» Кримінального кодексу. У главі «Інші посягання на республіканські інститути державної влади або цілісність національної території» містяться такі види державних злочинів, як посягання і змова. Під посяганням як самостійним видом злочинного діяння розуміється тяжкий державний злочин, що полягає в здійсненні однієї чи декількох насильницьких дій, здатних утворити небезпечну ситуацію для республіканських інститутів державної влади або заповдіяти шкоду цілісності національної території (ст. 412-1).

Але КК Франції, як зауважує І. Вартилицька, містить також главу 4 «Про посягання на діяльність суду», що об'єднує три відділи: а) про створення перешкод судовому переслідуванню, б) про створення перешкод

відправленню правосуддя, в) про посягання на судову владу [14, с. 48]. Щодо кримінального законодавства Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) А. Жалінський зазначає, що до безперечних джерел кримінального права ФРН відносяться: Основний Закон; міжнародне право; власне кримінальне законодавство, яке включає: а) Кримінальний кодекс; б) додаткове законодавство; в) кримінальне законодавство земель [15, с. 588].

За різними даними, додаткове законодавство складається з трьохсот, за іншими – з чотирьохсот, за третіми – з тисячі законів. Німецький проф. Г. Вольф станом на 2003 р. називав 130 найбільш важливих законів ФРН, які містять кримінально-правові норми. Беззаперечним досягненням додаткового законодавства визнають його нібито здатність більш оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві [16, с. 37].

Таким чином, російські вчені вважають, що КК ФРН також передбачає певні злочинні діяння, зазначені в розділі 4 його Особливої частини. Параграф 105 «Примус конституційних органів» захищає законодавчі органи Федерації або федеральної землі, Федеральні збори, Федеральний уряд, Конституційний суд Федерації або її федеральної землі або його структурні підрозділи (комітети) від примусу будь-якого вигляду. Обов'язкова ознака цього складу – застосування насильства або загрози його застосування, унаслідок чого вказані органи не виконують свої повноваження або виконують їх певним чином [7, с. 143-160].

У той же час, в КК Республіки Польща відповідальність за злочини «Проти правосуддя» може наступати за злочинні посягання на офіційну діяльність суду (ст. 232 КК), а також органів, посадових осіб, діяльність яких органічно і безпосередньо сприяє здійсненню правосуддя шляхом відправлення судочинства [17, с. 82-87].

Разом із тим у Республіці Польща та ФРН, як зауважує І. Вартилицька, під кримінально-правову охорону інтереси правосуддя поставлено не лише під час провадження в межах кримінального судочинства, а й в адміністративному та дисциплінарному провадженні [14, с. 50].

Досліджуючи кримінально-правову охорону представників влади і громадськості, І. Давидович, зауважує, що в зарубіжному кримінальному законодавстві не встановлюється окрема відповідальність за фізичне чи психічне насильство відносно судді, народного засідателя чи присяжного, а також їх близьких родичів – останнє характерно здебільшого для кодексів пострадянських країн.

Натомість значна частина КК європейських країн, на її думку, не містять окремих кримінально-правових норм про встановлення кримінальної відповідальності за посягання на суддю, народного засідателя та присяжного. Кримінально-правова охорона суспільних відносин у цій сфері передбачена загальними нормами, які встановлюють відповідальність за посягання на безпеку держави або порядок здійснення діяльності конституційними органами держави [18, с. 162].

Таким чином, здійснивши порівняльну характеристику кримінальної відповідальності за посягання на суддів, народних засідателів та присяжних, можна зробити висновок, що соціальна зумовленість криміналізації діянь, які посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного, зумовлюється історичними, кримінологічними, нормативно-правовими, міжнародними, соціально-психологічними чинниками.

Список використаних джерел:

1. Угода про Партнерство і Співробітництво між Європейськими Співтовариствами й Україною від 14 червня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

2. Хавронюк М. Й. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Микола Іванович Хавронюк. – К., 2008. – 552 с.

3. Уголовное право России. Часть особенная : учебник для вузов / отв. ред. Л. Л. Кругликов. – М., 2005. – 868 с.

4. Уголовный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_42.html#p5769

5. Абазалиев Р. К. Социальная обусловленность уголовной ответственности за угрозу или насильственные действия в связи с осуществлением правосудия или производством предварительного расследования / Р. К. Абазалиев // Российский следователь. – 2006. – № 1. – С. 29–32.

6. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим

доступу до кодексу : <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163#388>

7. Курс уголовного права : [в 6 т.] / под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М., 2002. – Т. 5 : Особенная часть – 418 с.

8. Мандро О. В. Кримінально-правова охорона судді, народного засідателя чи присяжного в кримінальному законодавстві європейських країн / О. В. Мандро // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. наук-теорет. конф. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. – С. 108–110.

9. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032#sub_id=3400000

10. Уголовный кодекс Азербайджанской республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vn.taxes.gov.az/2009/uploads/qanun/2011/mecelleler/cinayet_mecelles

11. Хавронюк М. Й. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : моногр. / М. І. Хавронюк – К. : Юрисконсульт, 2006. – 560 с.

12. Курс уголовного права : [в 6 т.] / под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М., 2002. – Т. 5 : Особенная часть – 418 с.

13. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. [для студ. юрид.

спец. вищ. закладів освіти] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-є вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 495 с.

14. Вартилицька І. А. Кримінально-правова охорона правосуддя за законодавством зарубіжних країн / І. А. Вартилицька // Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правових наук. 2011-2012 : тези наукових доповідей та повідомлень на круглих столах 30 листопада 2011 року, 26 та 30 січня 2012 року. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія» – К., 2012. – С. 48–50.

15. Жалинский А. Введение в немецкое право / А. Жалинский, А. Рёрихт. – М. : Спарк, 2001. – 767 с.

16. Иншаков С. Дополнительное уголовное законодательство ФРН / С. Иншаков, Л. Шулепова // Уголовное право. – 2005. – № 3. – С. 35–37.

17. Уголовный кодекс Республики Польша / пер. с польск. Д. А. Барилевич и др. : адапт. пер. и науч. ред. Э. А. Саркисова, А. И. Лукашева ; под общ. ред. Н. Ф. Кузнецовой. – Минск : Тесей, 1998. – 128 с.

18. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ірина Ігорівна Давидович. – К., 2007. – 272 с.

Тагієв С. Р. Компаративний аналіз кримінальної відповідальності за посягання на суддю, народного засідателя чи присяжного.

У статті здійснено компаративний аналіз кримінальної відповідальності за посягання на суддю, народного засідателя чи присяжного. Дослідження цієї проблеми є корисним як для загального ознайомлення із зарубіжним законодавством, так і для можливого його врахування в національному праві.

Ключові слова: компаративний аналіз; кримінальна відповідальність; посягання на суддю, народного засідателя чи присяжного; зарубіжне законодавство.

Тагиев С. Р. Компаративный анализ криминальной ответственности за посягание на судью, народного заседателя или присяжного.

В статье осуществлен компаративный анализ уголовной ответственности за покушение на судью, народного заседателя или присяжного. Исследование данной проблемы может быть полезным как для общего ознакомления с зарубежным законодательством, так и для использования его в отечественном праве.

Ключевые слова: компаративный анализ, уголовная ответственность; покушение на судью, народного заседателя или присяжного; зарубежное законодательство.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2015